

Önsöz

Bu kitabın yazarının asıl uzmanlık alanı Ortaçağ İslâm felsefesidir. Ancak onun Ortaçağ'da İslâm dünyasında ortaya çıkan ve gelişen felsefi nitelikli düşünce hareketlerini ve onların temsilcilerini incelerken tesbit etmiş olduğu en önemli gerçek, bu felsefi hareketlerin ve temsilcilerinin görüşlerinin, sistemlerinin daha önceki antik Yunan felsefesi ve filozoflarının doğru ve yeterli bir bilgisi olmaksızın anlaşılamayacağı ve anlatılamayacağıdır.

Bu özel olarak Kindi, Farabi, İbni Sina, İbni Rüşd gibi İslâm dünyasında Yunan tarzında felsefe yapan filozoflar veya İslâm'daki teknik adıyla *Felasife* için doğru olduğu gibi daha genel olarak yine bu dönemde ortaya çıkmış olan diğer iki büyük felsefi-entelektüel hareket, yani *Kelâm* ve *Tasavvuf* hareketi için de doğrudur.

Çünkü Yunan felsefesi ve biliminin İslâm dünyasında tanınmaya başlamasından hemen sonra ortaya çıkmış olan Kelâmcılar, örneğin Mu'tezile hareketi içinde yer alan Nazzam, Allaf, daha sonra 10. yüzyılda yaşamış olan ünlü Eş'arici doğa felsefesisisi Bakıllani, özellikle Kelâm hareketi içinde Yunan felsefesiyle en yoğun bir ilişkiyi temsil eden Gazali, onu takiben Fahreddin Razi, Nasreddin Tusi vb.gibi isim-

ler antik Yunan kaynaklı etkileri düşünce ve eserlerinde göstermiş oldukları gibi Tasavvufçular veya İslâm dünyasındaki adıyla Mutasavvıflar arasında yer alan diğer bazı önemli kişiler de (örneğin aynı zamanda bu hareket içinde de önemli bir aşamayı temsil eden Gazali, Sühreverdi, İbni Arabi vb.) gerek doğrudan, gerekse *Felasife* aracılığıyla antik felsefenin etkisine maruz kalmışlardır.

Genel olarak İslâm dünyasını etkileme bakımından başlıca rol oynayan Yunan filozofları ise başta Platon ve Aristoteles olmak üzere Yeni Platoncular (Plotinos ve Proclus), Galen (Galenos) olmuştur. Bu isimlere Yunan dünyasında ortaya çıkmış olan bazı başka felsefe okullarını, Stoacılar, Septikler ve Yeni-Pythagorasçuları da eklemek gerekir.

Antikçağ Yunan felsefesinin İslâm düşüncesi üzerindeki etkisinin bu üç önemli felsefi-entelektüel hareketle sınırlı olmadığını, *İslâm Siyasal Düşünce Literatürü*, hattâ daha dar anlamda *İslâm edebiyatı* üzerinde de kendisini gösterdiğini söyleyebiliriz. *İslâm Siyasal Düşünce Literatürü*nün veya diğer adıyla *Hükümdarlara Öğütler* edebiyatının önde gelen yazarları, örneğin Gazali, Nizamülmülk, Nasreddin Tusi, hattâ bir anlamda bu edebiyat içinde sayılması mümkün olan Sadi'nin eserleri üzerinde Doğu Hint-İran bilgelik edebiyatının etkisi yanında klasik Yunan-Roma siyasal bilgelik edebiyatının etkisinden söz etmek doğru olduğu gibi 16. yüzyılda yaşamış Ali Efendi gibi bir Osmanlı edibinin *Ablâk-ı Alâî*'sinde veya daha geç bir tarihte Ziya Paşa gibi yine bir Osmanlı yazar ve edibinin ünlü *Terkib-i bend*'indeki hikmetli sözlerin bazılarında bile bu etkiyi gözlemek mümkündür. Bu bağlamda basit bir örnek olmak üzere Ziya Paşa'nın bu eserindeki ünlü "gökte yıldız ararken gaflet sonucu yolu üzerindeki kuyuyu görmeyerek içine düşen acemi gökbilimci" temasını hatırlatabiliriz. Konuyla ilgili olanların bildiği üzere bu Platon tarafından antik Yunan'da felsefenin ilk temsilcisi olan Thales'e mal edilen ünlü bir anektottur: Bu anektotta Platon, Sokrates öncesi filozofların ilki olan Thales hakkında bir haberinde Trakyalı hizmetçi bir kızın büyük gökbilimcisi Thales'in gökte olan bitenleri araştırırken önünde bulunan kuyuyu görmeyerek içine düşmesi karşısında kendini tutamayarak gülmesini eğlenceli bir şekilde hikâye eder.

Antik Yunan felsefesi yalnızca Ortaçağ İslâm düşüncesindeki felsefi-entelektüel unsurlardan en değerli olan bazılarının doğru ve yeterli bir biçimde anlaşılması bakımından önemli değildir. Öte yandan o, bilindiği üzere, insanlık düşünce tarihi bakımından daha önemli olmak üzere çağdaş Batı felsefesinin, Batı düşüncesinin temelinde bulunmaktadır. Antik Yunan uygarlığının sanat, bilim, siyasal düşünce ve kurumlar bakımından çağdaş Batı uygarlığının kendisinden doğduğu en önemli kaynaklardan birini oluşturduğu bilinmektedir. Ancak bu etkinin en kalıcı bir biçimde kendini gösterdiği alan özellikle felsefe alanı olmuştur. Hattâ çağdaş bir Batı düşünürü, Alfred North Whitehead “bütün felsefenin Platon’a düşülmüş kenar notlarından başka bir şey olmadığı”¹ni söyleyecek kadar ileri gitmektedir.

Gerçekten antik Yunan felsefesi 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar Avrupa düşüncesini taşıyan çerçevenin oluşmasına en büyük katkıda bulunmuştur. Guthrie'nin haklı olarak işaret ettiği gibi bu dönemden itibaren maddenin yapısı, evrenin büyüklüğü ve özellikleri, özellikle insan üzerine yapılan keşifler o kadar devrimci olmuşlardır ki belki onlar bizim evren ve insan hakkındaki temel görüşümüzü köklü bir değiştirmeye doğru götürmektedirler.¹ Ancak bu köklü değişikliğin henüz geçiş safhasını yaşamaması ve arkasından nasıl bir yeni dünya görüşü çerçevesinin oluşacağına henüz tam olarak ortaya çıkmamış olması gerçeği bir yana, normal insan zihninin tutuculuğunun eski dünya görüşündeki birçok şeyi daha uzunca bir süre korumaya devam edeceği tahmin edilebilir. İşte antik Yunan düşüncesi bu eski dünya görüşünde değerli olan birçok şeyin kaynağı olmak bakımından daha uzunca bir süre incelenmeyi ve hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmayı gerektirmektedir. Çünkü birçokları ile birlikte elinizde bulunan kitabın yazarı da o düşüncededir ki Yunan düşüncesiyle birlikte tarihte ilk kez akılcı düşüncenin, gerçek anlamda akılcı düşüncenin ortaya çıkışına tanık olunmuştur. Snell, Yunan düşüncesinin insanlık tarihine en bü-

¹ W. K. C. Guthrie, *A History of Greek Philosophy, I, The Earlier Presocratics and the Pythagoreans*, Londra, 1962, 1.

yük katkısının “zihnin keşfedilişi” olduğunu söylemektedir.² Onda akıl-öncesi, efsanevi (mitik) ve insan biçimci anlayışlarla salt akılcı (rasyonel) bir dünya görüşü arasındaki ayrım ilk defa ortaya çıkmış ve o tarihten bu yana bütün insan düşüncesinin vazgeçilmez bir kazancı haline gelmiştir. Bu dünya görüşünün ortaya çıkmasına en büyük katkıyı ise hiç şüphesiz Yunan felsefesi yapmıştır.

O halde gerek bizim mensup olduğumuz İslâm kültürü veya uygarlığında sahip olduğumuz en iyi şeylerin bir kısmının doğrudan kaynağını oluşturması, gerekse yaklaşık iki yüzyıldan bu yana içine girmeye çalıştığımız Batı uygarlığının en önemli bileşkelerinden birini teşkil etmesi bakımından Antikçağ Yunan düşüncesi veya daha özel olarak Yunan felsefesi, her Türk aydını için yakından bilinmesi gerekli olan bir alanı ve dönemi temsil etmektedir.

Antikçağ felsefe tarihi genel olarak üç dönemde incelenir: Helen, Helenistik ve Roma dönemleri. İÖ 6. yüzyılın başlarında, Thales’le başlayan ve yine 4. yüzyılın sonlarına doğru Aristoteles’in ölümüyle biten birinci dönem asıl Yunan (Helen) felsefesi dönemidir. Çünkü bu dönemde felsefe, coğrafya olarak Yunanlıların yaşadıkları Anadolu’nun batı kıyısında başlar; Yunanlıların yerleşme yerleri olan Güney İtalya’da veya Büyük-Yunanistan’da devam eder ve nihayet 5. yüzyılın ortalarına doğru ana karaya, Yunanlıların asıl ana yurduna, bugünkü Yunanistan’a, özel olarak Atina’ya intikal eder. Bu döneme ait filozoflar da ırk bakımından esas olarak Yunanlılardır.

Helenistik dönem ise yine bilindiği üzere Büyük İskender’in fetihleriyle başlayan dönemdir. Bu fetihlerle birlikte Doğu Akdeniz bölgesi, yani Anadolu’nun kendisi, Mısır, Suriye ve İran, siyasal olarak İskender’in ve onu takip edenlerin egemenliği altına girdiği gibi kültürel olarak da bütün bu bölgeler Yunan dili ve kültürünün etkisi altına girerler. Tabii bu arada bu bölgelerin kendi din, kültür ve gelenekleriyle Yunan kültürü, Yunanlıların hayat tarzları ve alışkanlıkları üzerine bir karşı-etkide bulunmaları da sözkonusudur. Bu dönemde filozoflar artık

² Bruno Snell, *The Discovery of the Mind*, Londra, 1953. Görüldüğü gibi kitabın adının kendisi Snell’in düşüncesini açık bir biçimde ifade etmektedir.

bir önceki dönemden farklı olarak ne etnik bakımından tam Yunanlıdırlar, ne de coğrafya olarak eski Yunanistan'a ait bölgelerde ortaya çıkarlar (Bu iki farklı özelliğin iyi bir örneği Stoacılar ve bu okulun kurucusu olan Kıbrıs'lı Zenon'dur). Bununla birlikte bu dönemde de felsefe Yunanca olarak yapılmaya devam eder ve çoğunluk itibarıyla da yine Yunanlılar tarafından yapılır. Bu felsefenin kaynakları bir önceki dönemin büyük Yunan filozofları (örneğin Herakleitos, Demokritos, Platon, Aristoteles) olacağı gibi ele alacağı konular da yine bu eski dönemin konuları olacaktır. Bununla birlikte bir önceki dönemde filozofları meşgul etmiş olan doğa felsefesi veya fizik, varlık felsefesi veya metafizik, siyaset felsefesi ile ilgili konular geri plana çekilerek onların yerini esas olarak pratik felsefe, ahlâk felsefesiyle ilgili konular alır. Felsefenin ilgi alanında, ele aldığı problemler alanında meydana gelen bu önemli perspektif değişikliğine rağmen bu dönem felsefesini de yine Yunan felsefesi kavramı altında ifade etmemiz yanlış olmayacaktır.

Helenistik dönem İskender'in ölümünden İÖ 1. yüzyılın ikinci yarısına kadar yaklaşık üç yüzyıllık bir süreyi içine alır. Kültür tarihi bakımından Helenistik dönemin arkasından gelen dönem ise Roma dönemi olarak adlandırılır ki bu dönem de İÖ 1. yüzyıla Roma'nın Roma olarak ortadan kalktığı tarih olan İS 5. yüzyılın sonlarına kadar yaklaşık dört yüzyıllık bir dönemi kapsar. Romalıların uygarlığın bazı önemli alanlarında, örneğin hukuk, askerlik, şehircilik, mimari, siyasal yönetim gibi alanlarda çok yaratıcı olmuş oldukları şüphesizdir. Buna karşılık entelektüel düşünce, felsefe alanında onların fazla başarılı olduklarını söylemek zordur. Bu dönemde edebi dil olarak Latince'nin ön plana geçmiş olmasına karşılık ünlü Romalı yazarlar, örneğin Lucretius, Cicero, Seneca felsefe alanında Yunanlıların öğrencileri olmaktan ileri gidemezler. Bununla birlikte Roma döneminde yine klasik Yunan felsefesi geleneğinden gelmekle birlikte dikkate değer yeni ve orijinal bir felsefi sistemin kurucusu olarak Plotinos'a özel bir yer ayırmamız gerekmektedir. Öte yandan bu dönemde ortaya çıkan Hıristiyanlığın Yunan felsefesiyle tanışması ve hesaplaşması, felsefileşmesini temsil eden Aziz Augustinus gibi filozofları da ayrı bir kategori altında zikretmemiz gerekir.

İS 529 yılında Bizans imparatoru Jüstinyen'in (İustinianus) Atina'daki Platoncu felsefe okulu, yani Akademi yanında diğer okulları kapatması ve bu okullara ait filozofların İran'a sığınması olayı birçok tarihçi, özellikle felsefe tarihçisi tarafından Antikçağ'ın bitişi ve yeni bir çağın, Ortaçağ'ın başlangıcı olarak kabul edilir. Ortaçağ'da antik Yunan felsefi ve bilimsel mirasının yeni sahipleri ve devam ettiricileri ortaya çıkan yeni bir dinin mensupları, Müslümanlar olacaktır. Roma imparatorluğunun yayılmış olduğu coğrafyanın büyük bir bölümünü, Mısır ve Suriye'yi ellerine geçiren Müslümanlar bu bölgelerde varlığını hayli zayıflamış olarak devam ettiren klasik Antik çağ'ın düşünsel-felsefi mirasıyla önce tanışmışlar, daha sonra bu mirası özümsemiş ve devam ettirmişlerdir. Bunun en önemli sonucu antik Yunan bilim ve felsefe mirasının unutulmaktan, kaybolmaktan kurtulması olmuştur. Bu İslâm dünyasının insanlık tarihine yaptığı çok büyük bir katkıdır. Ancak Müslümanlar bununla kalmamışlar, bu bilim ve felsefe mirasını kendi çaba, çalışma ve buluşlarıyla zenginleştirerek daha ileri götürmüşlerdir. Zirve noktasına 11. ve 12. yüzyıllarda ulaşan Müslüman bilim ve felsefe hareketi bu tarihten itibaren çeşitli etkenlerin etkisiyle zayıflamaya, güçten düşmeye başlamış ve orijinal düşünce ve katkılarıyla zenginleştirdiği antik bilim ve felsefe mirasını bu kez yeni oluşmakta olan bir başka dünyaya, batı Hıristiyan dünyasına aktarmıştır.

İşte bu eserin amacı başlangıçlarından geç Ortaçağ Hıristiyan dönemine kadar felsefenin hikâyesini yukarıda sözünü ettiğimiz dönemleri esas olarak almak suretiyle anlatmaktır. Eser esas olarak iki büyük kısımdan meydana gelmektedir: Başlangıçtan İslâm dünyasına gelinceye kadarki dönem içinde içinde felsefenin tarihi ile Ortaçağ İslâm dünyasında çeşitli görünümleri altında felsefenin tarihi.

Birinci kısım kendi içinde yukarıda çok kısa olarak işaret ettiğimiz belli başlı dönemleri içine almaktadır: Birinci cilt başlangıçlarından Sofistlere kadar olan dönemde Yunan felsefesinin ortaya çıkışı, gelişmesi ve belli başlı temsilcilerinin görüşlerinin hikâyesine ayrılmıştır. İkinci cild Sofistlerden başlayarak Sokrates, küçük Sokratesçi okullar ve Platon'un felsefelerini ele almaktadır. Gerek Ortaçağ İslâm felsefe-

si, gerek geç dönem Hıristiyan Ortaçağ felsefesi tarihi bakımından özel önemini gözönüne alarak Müslümanların İlk Öğretmen olarak nitelendirdikleri Aristoteles'e ayrı bir cilt, eserimizin üçüncü cildini ayırmayı uygun bulduk. Helenistik dönemin Epikürosçuluk, Stoacılık ve Septiklik diye bilinen üç belli başlı okuluyla Roma dönemi içinde yer alan Plotinos, onun kurucusu olduğu Yeni-Platonculuk, nihayet ilk dönem Hıristiyan Kilise Babaları'nın felsefi görüşleri eserimizin dördüncü cildinde anlatılmaya çalışılacaktır. Eserimizin ikinci kısmı ise özel olarak Ortaçağ'da İslâm dünyasında ortaya çıkan felsefi nitelikteki görüşler, okullar ve akımların sergilenmesine ayrılacaktır. Bu, yani beşinci cild böylece eserimizin en hacimli kısmını oluşturacaktır.

Yunan dünyasında ilk ortaya çıkışından Roma'nın tarih sahnesinden silinmesine kadar olan dönemde, felsefenin serüvenini anlatan eserler maalesef dilimizde fazla sayıda mevcut değildir. Öte yandan, Türkçe'de gerek çeviri, gerekse telif olarak varolan felsefe tarihlerinde de sözünü ettiğimiz yaklaşık bin yıllık dönemin yeterli ölçüde ele alınıp işlenmediğini düşünüyoruz. Aslında bu eksikliğin sadece bize mahsus olmadığını söylememiz de mümkündür. Guthrie 1950'lerde yayınlamaya başladığı altı ciltlik ünlü *İlkçağ Felsefe Tarihi*'nde kendi zamanına kadar İngiliz dilinde yazılmış ve sadece İlkçağ filozoflarına ayrılmış bir eserin bulunmadığından şikâyet etmektedir.³

Kendi dilimizde mevcut çeşitli felsefe tarihlerine (örneğin Gökberk'in, Weber'in, Russell'ın, Copleston'un felsefe tarihlerine) gelince, bunlarda İlkçağ felsefe tarihi doğal olarak fazla yer tutmamaktadır. Çünkü bu eserler, bütün felsefe tarihini kucaklamak amacına sahip evrensel felsefe tarihleridir. Bu arada özel olarak iki felsefe tarihinden söz etmemiz kadirşinaslık olacaktır. Bunlar Kamuran Birand'ın tamamen bu döneme ayrılmış olan *İlkçağ Felsefe Tarihi* ile Von Aster'in yine aynı dönemi ele alan eserleridir.⁴ Öte yandan bu iki eserin de düşündü-

3 Guthrie, *The Earlier Presocratics*, IX.

4 Kamuran Birand, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 3. baskı, Ankara, 1987; Ernst von Aster, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, çev. Macit Gökberk, İstanbul, 1948 (Bu son eserin *İlk ve Ortaçağ Felsefe Tarihi* adı altında yakınlarda yeni bir baskısı yapılmıştır: 1999, İstanbul).

ğümüz anlamda ve yukarıda zikrettiğimiz Guthrie'nin eseri tarzında içerik ve hacim bakımından fazla doyurucu olmadıkları görüşüne sahibiz. Son yıllarda bu eserlere Ahmet Cevizci'nin *İlkçağ Felsefe Tarihi* eklenmiştir. Felsefenin başlangıçlarından Yeni-Platoncu okula kadarki olan dönemi ele alan bu eser de kendine mahsus bazı meziyetlere sahip olmakla birlikte hacim ve içerik bakımından esas olarak yukarıda belirttiğimiz eserler grubuna girmektedir.⁵

Yunan felsefesi veya Helen felsefesi, felsefe tarihçileri tarafından kural olarak iki dönemde incelenir: İÖ 6. yüzyılın başlarından Sokrates'e kadarki dönem, yani Sokrates öncesi felsefe dönemi ve Sokrates'ten başlayarak iki büyük Yunan filozofu Platon ve Aristoteles'i içine alan dönem, yani Atina okulu veya felsefesi dönemi. Dilimizde genel olarak İlkçağ felsefesi tarihiyle ilgili olarak yukarıda sözünü ettiğimiz üç eser olmasına karşılık Sokrates öncesi felsefe dönemini özel ve ayrıntılı olarak inceleyen herhangi bir kitap, çeviri veya telif olarak mevcut değildir. Buna karşılık batı ülkelerinde özel olarak bu döneme ilişkin birçok eserin varlığını görmekteyiz. Örneğin İngiliz dilinde yapılmış felsefe tarihi çalışmalarında Guthrie'nin sözünü ettiği eksiklik bizzat onun kendi devresiyle o zamandan bu yana büyük ölçüde giderilmiş olduğu gibi, Sokrates öncesi Yunan felsefe tarihi dönemiyle ilgili olarak Kirk, Raven ve Schofield'in; Barnes, Cleve ve başka bazılarının kapsamlı çalışmaları bu alanla ilgili ihtiyacı büyük ölçüde karşılamış bulunmaktadır.⁶ Bu eserlere öte yandan bu yüzyılın başında Burnet tarafından yazılmış ve o zamandan bu yana değerinden bir şey kaybetmemiş olan *Early Greek Philosophy* adlı eseri de eklememiz gerekir.⁷ Genel olarak İlkçağ felsefe tarihi, özel olarak Sokrates öncesi felsefe dönemiyle ilgili olarak Alman dilinde yazılmış önemli eserler arasında Başta Zeller'in ki olmak üzere T.

5 Ahmet Cevizci, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 2. baskı, Bursa, 2000.

6 G.S.Kirk-J.Raven-M.Schofield, *The Presocratic Philosophers, A Critical History with a Selection of Texts*, 2. baskı, Londra, 1948; J. Barnes, *The Presocratic Philosophers*, Londra, 1982; F.M.Cleve, *The Giants of Presophistic Greek Philosophy*, 2. baskı, Den Haag, 1969.

7 J. Burnet, *Early Greek Philosophy*, Londra, 1982. Biz çalışmamızda bu eserin Fransızca çevirisinden yararlandık. Bkz. *L'Aurore de la Philosophie Grecque*, Fransızcaya çev. A. Reymond, Paris, 1919.

Gomperz'in yine çok ünlü ve birçok dile çevrilmiş anıtsal çalışmasını, O. Gigon'un uzmanlar tarafından çok beğenilen ve sık sık atıfta bulunulan çalışmalarını ve son bir örnek olarak W. Röd'ün editörlüğünü yaptığı *Geschichte der Philosophie* dizisi içinde birinci kitap olarak yayımlanan ve bizzat Röd'ün kendisi tarafından kaleme alınmış olan *Die Philosophie der Antike I, von Thales bis Demokrit* adlı eserini zikredebiliriz.⁸

Sofistlerden Aristoteles'e kadar uzanan ve bir anlamda Yunan felsefesinin zirvesini teşkil eden döneme gelince; bu dönem ve bu dönemde ortaya çıkan filozoflarla, yani Sokrates, Platon ve Aristoteles'le ilgili olarak Batı dünyasında sayısız çalışmanın yapılmış olduğunu söylememize gerek yoktur. Eserimizin bu döneme ve bu dönemde yer alan filozoflara ayrılmış olan ikinci ve üçüncü ciltlerinin bibliyografyalarında, bu çalışmaların bizim de yararlandığımız bazısına işaret edilmiştir. Bu dönem ve bu dönem içinde yer alan filozoflarla ilgili olarak dilimizde gerek çeviri, gerekse telif olarak mevcut özel monografilerin sayısının ise ne yazık ki bir elin parmaklarını geçmediğini belirtmek durumundayız. Bunlar arasında Sokrates'le ilgili olarak Cevizci'nin Versenyi'den dilimize kazandırdığı *Sokrates ve İnsan Sevgisi*'ni, merhum Denkel'in Demokritos ve Aristoteles'in doğa felsefelerini karşılaştırmaya ayırdığı eserini ve bazı meslektaşlarımla birlikte D. Ross'tan Türkçeye çevirdiğimiz Aristoteles monografisini zikredebiliriz.⁹

Eserimizin dördüncü cildinin konusunu oluşturan ve Aristoteles'in ölümünden İlkçağ'ın bitişine kadar uzanan dönemde, yer alan felsefe okulları ve filozoflarla ilgili olarak Batı'da yine bir hayli eserin yayınlanmış olmasına karşılık, dilimizde özel olarak bu dönemi ele

8 T. Gomperz, *Griechische Denker*, Leipzig, 1896-1909 (Çalışmamızda bu eserin de Fransızca çevirisini kullandık. Bkz. *Les Penseurs de la Grèce, Histoire de la Philosophie Antique, I*, Fransızcaya çev. A. Reymond, Paris, 1928); Olof Gigon, *Der Ursprung der Griechischen Philosophie, von Hesiod bis Parmenides*, 2. baskı, Basel und Stuttgart, 1968; *Grundprobleme der antiken Philosophie*, Bern, 1959; W. Röd, *Geschichte der Philosophie*, Band I: *Die Philosophie der Antike, von Thales bis Demokrit*, München, 1976.

9 L. Versenyi, *Sokrates ve İnsan Sevgisi*, çev. A. Cevizci, Ankara, 1989; A. Denkel, *Demokritos/ Aristoteles, İlkçağda Doğa Felsefeleri*, 2. baskı, İstanbul, 2003; W. D. Ross, *Aristoteles*, yay. haz. Ahmet Arslan, İzmir, 1993.

alan gerek çeviri gerekse telif olarak herhangi bir bağımsız eser bulunmamaktadır. Bununla birlikte, son yıllarda Plotinos'la Aziz Augustinus'un felsefelerinin bazı özel cephelerine, özel problemlerine eğilen bazı çalışmaların kendi dilimizde de yayınlanmış olmasının bu eksikliği bir nebze gidermiş olduğunu belirtmemek haksızlık olacaktır.

Eserimizin son cildi olarak tasarladığımız, Ortaçağ'da İslâm dünyasında yeralan çeşitli felsefi nitelikteki hareketler ve okullara ilişkin olarak ise daha şanslı bir durumdayız. Batı dünyasında yayınlanmış ve özel olarak İslâm dünyasında felsefeyi, farklı türlerinde felsefi hareketleri ele alan bazı önemli eserlerin Türkçe çevirilerine sahibiz. Bunlar içinde özellikle de Boer'in, Macit Fahri'nin, Henry Corbin'in ve M. Şerif'in benzer adlar taşıyan İslâm felsefe tarihlerini zikretmek isteriz.¹⁰ Bu listeye az çok aynı konuları ve bu dönem içinde yeralan filozofları, Kelâm ve Tasavvuf yazarlarını, onların düşüncelerinin çeşitli cephelerini ele alan yerli yazarlarımız tarafından yapılmış olan diğer bazı çalışmaları, eklememiz gerekmektedir.

Biraz da bu çalışmamızın hedef kitesinin kimler olduğu hakkında birkaç şey söylemek istiyoruz. Bu eser yukarıda işaret ettiğimiz gibi esas uzmanlık alanı Ortaçağ İslâm dünyasındaki felsefi hareketler, felsefi düşünce akımları olan biri tarafından kaleme alınmıştır. Dolayısıyla onun hedef kitesi, esas olarak Ortaçağ'da İslâm dünyasında ortaya çıkmış olan bu tür hareketler, bu tür düşüncelerle ilgilenen herkes; üniversitelerin edebiyat ve ilâhiyat fakültelerinde felsefe, Kelâm, Tasavvuf eğitimi görenlerle şu veya bu nedenle İslâm kültürüne, İslâm uygarlığına, İslâm düşüncesine ilgi duyan aydınlardır.

Öte yandan bu hareketler, bu düşünce akımları, onları temsil eden yazar, filozof ve düşünürlerin eserlerinin, sistemlerinin, kuramlarının, onların arkalarında yatan, onları hazırlayan antik felsefe, antik filozoflar, onların eserleri ve sistemlerinin sağlam ve yeterli bir bilgisi

10 T. J. De Boer, *İslâm'da Felsefe Tarihi*, çev. Yaşar Kutluay, Ankara, 1961; Macit Fahri, *İslâm Felsefesi Tarihi*, çev. Kasım Turhan, İstanbul, 1987; Henry Corbin, *İslâm Felsefe Tarihi*, 2 cilt, birinci cildi çev. Hüseyin Hatemi, ikinci cildi çev. Ahmet Arslan, İstanbul, 1994-2000; M. M. Şerif, *Klasik İslâm Filozofları ve Düşünceleri*, İstanbul, 1997.

olmaksızın doğru bir biçimde anlaşılamayacağı kanaatinde olduğumuzu söyledik ve bu nedenle onun başına İlkçağ felsefesinin kendisini gerekli olduğunu düşündüğümüz bir uzunluk ve yoğunlukta ele ele alma, hikâye etme amacını taşıyan bir kısmı eklemeyi uygun gördüğümüzü belirttik. Böylece ortaya çıkan bu eser, başlangıçlarından Ortaçağ'ın başlarına kadar felsefenin, İlkçağ felsefesinin hikâyesini öğrenmek isteyen, şu veya bu nedenle İlkçağ Yunan-Roma uygarlığına, kültürüne, onun düşünsel-felsefi cephesine ilgi duyan kişilere de seslenme özelliğini kazanmış oldu.

Bu eseri kaleme alırken hangi öncüllerden, önkabullerden hareket ettiğimiz, hangi yöntem ve usûlleri benimsediğimiz konusunda bir sonraki bölümde geniş bilgi verilecektir. Burada şu kadarını söylemekle yetinelim ki kitapta esas olarak izlemeye çalıştığımız yöntem; “doğrudan doğruya filozofların kendi eserlerine, birincil kaynaklara dayanmak” ve onları bu filozoflar hakkında yazılmış ve genel kabul görmüş değerli felsefe tarihçilerinin, araştırmacılarının yorum ve açıklamalarıyla, yani ikincil kaynaklarla destekleyip zenginleştirmeye çalışma yöntemi olmuştur. Böylece umuyoruz ki, okuyucu bir anlamda sözkonusu filozofların eserlerini, yazılarını bir anlamda bizimle birlikte yeniden okuma, izleme imkânına sahip olacağı gibi onlar hakkında yapılmış olan önemli çalışmalardan bazılarını da tanıma fırsatını elde edecektir.

Bunun birkaç faydası olacağına inanıyoruz: Birinci olarak okuyucu böylece genel felsefe tarihlerinde doğal olarak sahip olmadığı bir imkâna, “filozofun metniyle doğrudan karşılaşma imkânına” kavuşmuş olacaktır. Böylece merak ettiği ve hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak istediği bir konu veya problemle ilgili olarak filozofun hangi eserine, bu eserin neresine, hangi kısmına, bölümüne bakması gerektiğini bilme fırsatını elde edecektir.

İkinci olarak, okuyucu bu filozoflar ve onların eserleri hakkında daha önce çalışmalar yapmış olan önemli bazı Batı felsefe tarihçilerinin çalışmalarını ve yorumlarını bilme ve böylece bir aynı filozof ve onun felsefesinin çeşitli kısımları hakkında getirilmiş olan birden fazla ve farklı yorum ve açıklamaları tanıma fırsatını elde edecektir.

Nihayet okuyucu sözkonusu metinler, yorumlar ve açıklamalarımızdan hareketle sahip olabileceği kendi bilgi, birikim ve donanımına dayanarak belki bizden ve aynı konuda yorumlarda bulunmuş olan diğer araştırmacılardan farklı görüşler oluşturma, kendi yorum ve değerlendirmelerini yapma imkânına kavuşabilecektir.

Bu amaç ve yöntemimize uygun olarak eserimizde filozofların düşünce ve öğretilerini sergileyip açıklamaya çalışırken onlardan mümkün olduğu kadar çok sayıda alıntı vermeye özen gösterdik. Bunun mümkün veya gerekli olmadığını düşündüğümüz durumlarda ise sergilediğimiz görüşlerin sözkonusu yazarların eserlerinin genel olarak hangi kitabında, kitaplarında veya bu kitapların hangi bölümlerinde bulunduğuna işaret etmeye çalıştık. Filozoflar ve onların görüşleri üzerine yaptığımız yorum ve değerlendirmelerimizde, kendi şahsi görüşlerimizle kendilerinden yararlandığımız veya değerlendirmelerine katıldığımız, benimsediğimiz diğer yazarların görüş ve yorumlarını özenle birbirinden ayırmaya, ikincilerle ilgili kaynaklarımızı veya referanslarımızı vermeye özel çaba sarf ettik. Bununla birlikte eserimizi okunmaz bir hale getirme tehlikesini içerecek tarzda çok sayıda dipnot verme yönteminde de kaçındık. Sonuç olarak bu eseri konuya ilgi duyan ya da duymayan tüm okurların ilgiyle izlemesi, okuması gereken felsefenin makûl ve mantıklı, tutarlı bir hikâyesi olarak tasarlamıştık ve bu amacımıza uygun düşecek bir yöntemden daha fazlasına ihtiyacımız yoktu.